

**PEDAGOGY, PSYCHOLOGY
AND METHODOLOGY OF TRAINING IN...**

FRI-239-1-PPM(S)-01

**PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE PROFESSIONAL-PERSONAL
PURPOSE OF THE FUTURE TOUR-GUIDE
IN THE TOURIST GUIDE INDUSTRY**

Assoc. Prof. Zahariy Dechev, PhD

Department: Marketing and Tourism

Assen Zlatarov University – Burgas

Tel. +359 892 284 206

E-mail: prkrai_bs@abv.bg

***Abstract:** The psychology of the tour-guide person in tourism is one of those parts of psychological knowledge, which is at the base of the scientific organization of the tour-guiding work and the educational-psychological training of the future tour-guide. This text looks at separate psychological aspects, relating to the professional-personal purpose of the future tour-guide in the tourist guide industry, which already have a significant meaning in the specialized psychological education. Encompassing all psychological aspects of the tour-guide personality is a complex activity, which is why we aim at those problems and issues, relating to the personality of the tour-guide in tourism and in particular as a subject of the tourist guiding activity.*

***Keywords:** psychology, tour-guiding, personality, tour-guide, profession, purpose, self-definition, interests, motivation, reflection, calling.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът за психологията на личността на екскурзовода в туризма е един от основополагащите в научната сфера на психологията на туристическото екскурзоводство. Той е значим и за образователната и професионална подготовка на екскурзовода. Бъдещият екскурзовод се нуждае и от *специализирано психологическо обучение*, а действащият екскурзовод – от последваща квалификация в тази област. Необходимо е всеки екскурзовод да притежава такава акумулирано психологическо познание. Психологията на екскурзоводството задава научните основи за опознаване на отделните страни на психиката на човека (турист и екскурзовод). Освен това проектира една възходяща линия относно психологическата култура и професионалната компетентност на екскурзовода.

Личността (като социална категория) не е просто комплекс от физически, умствени, духовни, психически, емоционални и социални константи или особености (компоненти), обезпечавачи психичното ѝ функциониране в средата. Личността е динамична система, структура, организация, насоченост, процеси, предпоставки, отношение на индивида към условията на социокултурните взаимоотношения, към света, към Твореца, към себе си и ближните (околните). Личността е съзнателно, динамично, устремено и активно действащо същество, носител на съзнание, което се характеризира с индивидуално единство на духовни, творчески и психофизически свойства, стремящо се към задоволяване на своите потребности.

Според З. Савова (2008) личността означава съзнателно съотнасяне и избиране на поведение. Това е способността на индивида да бъде адекватен на нормите на културата, т.е. динамизъм на същността ни, превръщане на една енергия от една степен в друга, с цел да се отговори на определени изисквания. Тази динамика отразява изходните възможности у човека, които се трансформират във взаимодействието му със света (Savova, 2008).

Отделните личностни характеристики на човека могат да бъдат разработвани в различни научни направления съобразно нуждата на дадена наука и научна дисциплина. Целта на психологията на личността на екскурзовода е да изучи и обоснове психологическите особености и закономерности в процесите на професионалното формиране, развитие и усъвършенстване на екскурзовода. Изучаването на психологията на личността на

екскурзовода спомага за разбиране на различните му индивидуални прояви, психични процеси и характеристики, за подобряване на личните екскурзоводски практики и постигане на по-високи резултати в екскурзоводската професия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Насочеността на личността откроява различни индивидуални социални или професионални прояви на човека, които определят подбудите и отношенията му към социалната действителност, или най-вече към света, другите хора, към труда и към самия себе си. Понякога подбудите и отношенията прерастват в система от мотиви и убеждения (като нещо универсално), които определят насочеността на личността в житейски план. Те най-често се свързват с вътрешните потребности на личността и нейната социална изява или могат да бъдат насочвани в една или друга посока. Все още в психологията остава неизследван въпросът за отношението към Бога, или изобщо към духовното.

Психологията настоява – отбелязва В. Кожухаров (2015), че в основата на насочеността на личността стоят потребностите на човека, т.е. състоянията, които отразяват нуждите ѝ от едно или друго нещо, независимо дали това са вътрешни нужди на организма или са потребности на личността като общественозначим индивид. Удовлетворяването на потребностите се осъществява преди всичко във връзка с мотивационната сфера на човека, при което той се стреми към постигане на определени цели по пътя на осъзнаване на такива психологически процеси, като установки, влечения, интереси, желания, склонности, стремежи, убеждения, възгледи и ценности. От тази гледна точка християнството не приема, че в основата на насочеността на личността стоят единствено потребностите на човека, макар те и да играят своята роля в това отношение: християнството настоява, че в основата на насочеността на личността стои отношението ѝ към света и човека през призмата на Божието откровение, т.е. през призмата на вярата (вярата в Бога) и изпълнението на Неговия нравствен закон, а едва след това – в прилагане на този закон в практическия живот на човека като социално същество (Kozhuharov, 2015).

При психологическия анализ на екскурзоводството в туризма централно място заема личността на екскурзовода. *Личността на екскурзовода* придава специфичен облик на екскурзоводската професия в туризма и в нея много чувствително се отразява своеобразността на осъществяваната практическа дейност. „Представата за личността на екскурзовода все повече се свързва с жизнена енергия, инициативност и желание за преодоляване на трудностите на професията” (Neshkov et al., 2008). Екскурзоводът се формира и изгражда постепенно според предпочитаните от него личностни, духовни, професионални и житейски потребности. Има няколко важни психологически особености, които рефлектират върху всяка личност по отношение на избора на бъдещата професионална дейност.

Фиг. 1 Особени на личността за избор в бъдещата професионална екскурзоводска дейност в сферата на туризма

Отличително качество в характеристиката на бъдещия екскурзовод е неговата професионално-личностна насоченост, която се характеризира с доминиращи потребности, съвкупност от устойчиви социални мотиви, интереси и убеждения за избора на професия. В структурата на тази насоченост е заложена потребността от извършването на екскурзоводска дейност, като неин главен субект. Индивидуалната неповторимост на личността на екскурзовода се формира в условията на конкретната професионална среда, в която протича професионалната му дейност. Синтезът от притежавани индивидуално-личностни професионални знания, умения, опит, способности и качества образуват здравия фундамент на екскурзоводския труд.

Съвременната трудова психология е единомдушна, че едно от основните качества на личността е нейната професионална насоченост. Насочеността е свързващото звено между личност и професия. Това е системообразуващ компонент, който се отнася към динамичните тенденции, осъществяващи интегрирането на различни психични явления в личността. Професионалната насоченост, в качеството ѝ на мотиви, потребности и интереси, определя човешката дейност. Тя обхваща в единство възгледите, убежденията, миогледа, любознателността, ценностната ориентация и трудолюбие на човека, които са станали ръководни начала в живота му за постигане на определени и важни за него цели. Професионалната насоченост е ядрото на личността на бъдещия екскурзовод.

Според Я. Рашева-Мерджанова (2012) професионалната насоченост отразява субективната страна на професионалните ориентации на специалиста. От характеристиките на насочеността в голяма степен зависят мотивацията, активността, константността на специалиста в професията. Авторите извеждат следните характеристики:

Широта на професионалната насоченост – ирадиращи интереси в семейството професии и в сродни професионални области, които стимулират специалиста едновременно да разширява и повишава професионалната си квалификация.

Устойчивост – постоянство на насочеността в професията, което, въпреки развитието на личността на специалиста и на пазара на труда, ще го задържи за оптимален период в бранша.

Действителност – активност на професионалната насоченост, изразяваща се в инициативност, пробивност, иновативност, бързо приобщаване и сътрудничество, интегриране и изяви в областта, устойчивост и определена решимост за реализация точно в тази сфера (Rasheva-Merdzhanova, Bogdanova, 2012).

Смисълът на *професионалната насоченост на личността на екскурзовода* има немаловажна стойност при конкретизиране на неговата психологическа характеристика. Тя се отнася най-вече към самосъзнанието и отговорността, която поема екскурзоводът върху своите плещи за извършваната трудова дейност и за собственото си поведение. Това не е формален дълг към професията, а постоянно изискване за субективно възприемане на екскурзоводската реалност, за отношение и значимост на това, какво върши, как работи, как говори и как се отнася към другите хора. Всичко това придобива смисъл, когато се открояват трудолюбието и интелектуалните компоненти в личността на екскурзовода и неговата интелигентност. Всеки отделен компонент определя и насочва отношението на личността на екскурзовода към екскурзоводската действителност и мотивацията на дейността.

Професионалната насоченост на личността на екскурзовода е система от устойчиви мотиви на човешкото поведение и отношение към екскурзоводската действителност, както и своеобразен център, около който се разполагат всички психични свойства и качества, характерни за човека. Тя е важна социално-психическа особеност, която в голяма степен определя успеха в трудовата дейност на екскурзовода. Основополагащият въпрос за постиженията в работата е пряко свързан с трудолюбието, стремежите и жизнената устременост на екскурзовода в професионалната му изява.

Професионално-екскурзоводската насоченост следва да се разглежда като компонент на психическата готовност на екскурзовода за реализирането на екскурзоводския труд. Професионалната насоченост на личността на екскурзовода най-обобщено обхваща: самоопределяне и мотиви за избор на професията; индивидуално-лично отношение към труда и професията; професионална ценностна ориентация; изграждане на професионални способности; самооценка за успешното практикуване на професията. Екскурзоводската професия е интелектуална професия, която налага да се работи интензивно, организирано, дисциплинирано, усилено и с по-голяма продължителност в денонощието. В голяма степен желанието за практикуване на екскурзоводската професия се дължи както на начина на мислене, така и на професионалната насоченост, самоопределяне и мотивираност на личността.

Професионалното самоопределяне е част от общия процес на изучаване на развитието на личността. Донякъде самоопределянето е поставено в зависимост от избора (субективен или обективен) на професия и на пътя (жизнен и професионален), който избира личността, за да върви напред.

Без значение как разбираме думата „самоопределяне“ – пише Е. Климов (2010), (например като възможно безкрайно развитие или като търсене, изясняване на „пределите“, границите на своето или чуждо развитие, като кариерист, изкачващ се в редиците на официалната йерархия или нещо друго), във всеки случай възниква въпросът: а според какво трябва да става самоопределянето? (Klimov, 2010). Важна психологическа предпоставка за възникване на самоопределянето са не само мотивите, ориентираността и насочеността към конкретната професия на младия човек, а намиране на онези вътрешни (душежни) основания, позиции и самосъзнание, личен анализ на предпочитане и способности относно предпочитаната дейност, както и нейния обществен престиж, а след това – предприемане на самостоятелен професионален избор.

Професионалното самоопределяне на човека – отбелязва Ю. Володина (2022), е процес, който започва в ранните етапи от живота му и завършва, когато професионалната дейност е изгубила своето лично и функционално значение. В основата на професионалното самоопределяне стои реалното противоречие между социалните и професионалните

изисквания към личността и нейните желания и възможности за тяхното изпълнение. Професионалното самоопределяне е сложен диалектически процес на формиране на личностна система от неговите основни отношения към професионалната и трудова среда на неговото развитие, самореализация на духовни и физически способности, формиране на адекватни професионални планове и намерения, реалистична представа за себе си в професионалния избор и представа за себе си като професионалист и др. (Volodina, 2022).

Професионалното самоопределяне на младия човек е процес на изясняване и самоосъзнаване на приоритетите и желанието за практикуване на бъдеща професионална дейност. Самоопределянето, като личностен акт, се поставя в зависимост от собствените възможности и способности за упражняване на професията. Изборът на екскурзоводската професия е резултат от процеса на професионално самоопределяне на личността. В голяма степен това е индивидуално-личностна осъзнатост, психична готовност и взето решение за приобщаване към екскурзоводската общност и отдаване на професията на екскурзовода в туризма.

Формирането на *мотивационната сфера* има съществен функционален принос в психологическата характеристика на личността на екскурзовода. От психологическа гледна точка *мотивите* са вътрешни подбуди (жизнена потребност), с осъзнати цели за действие (поведение, постъпки), възникващи върху основата на стремежи (потребности, интереси), преживявания (чувства) или волеви акт. Те са най-устойчивите свойства на човешката личност. Мотивът е резултат от мотивационния процес. „Първичните подбудители на активност са потребностите, а намеренията и мотивите подбуждат чрез енергия, „преотстъпена“ от мотивите, от тяхно име. Мотивът може да бъде определен като предметно-ситуационно конкретизирана потребност у човека, т.е. потребност, „разпознала“ себе си в конкретен предмет или ситуация“ (Minchev, 1998).

Според А. Петков (1987) *мотивацията* е отношение на личността към собствената дейност, нейните цели и смисъл. Тя е динамично състояние на цялата личност, защото трябва да се създаде определена нагласа за дейност на цялата личност и то не каква да е, а за определена дейност (Petkov, 1987). Мотивите и мотивацията за извършваната трудова дейност определят отношението на екскурзовода към нея (работата), степента на неговата трудова активност и съзнателност, от което зависи качеството на екскурзоводското обслужване на туристите. Формираните мотиви и мотивация са съществена психологическа предпоставка за ефективно изпълняване на трудовата дейност и обуславят действията за удовлетвореност на личността.

Мотивационната сфера, като личностно основание за действие или поведение, се определя и от *духовните, социалните и професионалните потребности и интереси*. Професионалните потребности са двигател за доказване в професията и мотивация за повишаване на професионалните компетенции и професионалната квалификация на екскурзовода.

В основата на личностната ориентация *потребностите* са главен източник на нейната активност. Потребностите могат да се обозначат като осъзнати и належащи нужди на човека, отнасящи се до развитието на неговата личност. Ако нуждата в психологията се обяснява като обективна необходимост, то потребността е преобразувано субективно психично състояние. Търсенето на удовлетвореност (напр. за извършвана конкретна дейност) се развива и подтиква човека към нови стремежи. Възникналата потребност се превръща във вътрешен подбудител за личността. В развитието на личността на екскурзовода *духовните, интелектуалните, емоционалните и волевите потребности* имат особено място. „Духовните потребности са ориентирани към служене на *високи ценности* – Бог, истина, добро, красота. При това служенето по дефиниция трябва да е безкористно. Критерий за духовност е да преживяваш като значими за следване и служене високи образци, които не те устройват социално или биологично, но дават особена *пълнота на съществуването*. Бездуховният човек е напълно безразличен към събития и неща, които не го засягат фактически, т.е. те нямат шансове да станат *ситуации* за него“ (Minchev, 1998).

Стремежът към божественото, небесното и вечното, към нови знания, към творчество, към общуване, да бъдеш оценен от другите и пр. са присъщи на всеки човек. За екскурзовода това неповторимо съчетание и преобладаване на духовни и социално-личностни потребности определя неговата обществена ценност като личност, която полага интелектуален и творчески труд, за да бъде в помощ на туристите. Потребността е проява на личните интереси на човека. *Интересите* могат да бъдат ограничени съобразно кръга на дейността, краткотрайни или продължителни. Тяхната роля се прецизира от психологическата им същност, изразения и осъзнат стремеж на личността към тяхното постигане и задоволяване чрез извършване на целенасочена социална и трудова дейност. При формирането на личността на екскурзовода влияние оказват тези професионални интереси, които се характеризират с по-голяма интензивност и активност (като специфичен стимул и подбудител за действие) спрямо осъществявания труд.

Самонаблюдаването на собственото мислене, изказвания и поведение и самооценката, като *авторефлексия*, имат забележителен ефект върху личността на екскурзовода. *Рефлексията* се обозначава като размишление, критичен самоанализ на собствените мисли, действия и поведение, самопознание, самоизучаване или като процес на самоотразяване – „оглеждане в огледалото“. Рефлексията осигурява на съзнанието обратна връзка за поставените цели, за контролиране на действията, за осмисляне на последствията за себе си и другите и пр. *Рефлексивността* е способност за самопознание и самокритичност, която подтиква професионалиста към разсъждаване за мотивацията си, осмисляне на приложените знания и умения и как да ги използва отново в практиката, как се справя с трудностите или какво не е успял да направи и пр. *Авторефлексивността*, като процес за собственото самовъзприемане и осмисляне на личностната и поведенческа култура на индивида, може да се обясни като учене от себе си или учене от собствения си опит. *Психологическото развитие на професионалното самопознание* (рефлексия) предполага коригиране на своите знания, доразвиване на уменията, подобряване на практиката и развиване на професионалните компетенции. Авторефлексията осигурява индивидуално-личностна познавателна самоактивност на субекта, осмислящ самия себе си и осъзнаващ собствените си действия (като ново знание за себе си). Личностната рефлексия на екскурзовода е преосмисляне на собствената си познавателна, мисловна и оценъчна дейност. Тя се явява като регулатор, самокритично преценяване и осъзнаване на собствените си действия, взаимодействия, постъпки и междуличностни отношения. Авторефлексивността, като процес в социално-психологически аспект, повишава своето равнище и стимулира екскурзовода, когато самоустановеното професионално познание (рефлексивно знание и самовъзприемане) отново се прилага в екскурзоводската практика с цел подобряване на качеството на работата. Безспорно е, че авторефлексията е необходим психологически компонент за функциониране на рефлексивните човешки способности в професионализма на екскурзовода.

Предварителната психологическа насоченост, нагласа и готовност за екскурзоводски труд пряко се отнасят към *призванието в професията на личността на екскурзовода*. Призванието е продукт на жизнения и трудов опит на човека, то е природна даденост, наследствено предразположение и чувство за дълг. Призванието е безкористна любов към екскурзоводската професия. То се гради под влияние на средата, готовността за упражняване на професията, професионалните потребности и интереси на екскурзовода. В него се съчетават емоционалната, волевата и интелектуалната сфера, като комплекс от индивидуално-психически особености на личността. Екскурзоводският труд, изпълняван с радост, доставя душевно удовлетворение и има ярко изразено положително отношение на субекта към извършваната професионална дейност. Естествено в основата на призванието стои мотивацията, изборът и желанието за всеотдаденост на екскурзоводската професия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Познаването на психологическите аспекти (характеристики и особености) на личността на бъдещия екскурзовод в туризма има важно значение за разкриване на системата от свойства и качества, придобити или развити в живота. Значението се свежда преди всичко да опознаем

по-добре личността му, т.е. неговата вътрешната същност като човек. Животът на всеки в социалната среда изисква опознаване на самите личности около нас. От друга страна, да опознаем професионалните му възможности за развитие и усъвършенстване като субект в екскурзоводството. „Представата за личността на екскурзовода все повече се свързва с жизнена енергия, инициативност и желание за преодоляване на трудностите на професията” (Neshkov et al., 2008). Значението се откроява от гледна точка на неговата индивидуалност като специалист, притежавани професионално-личностни качества, професионални способности, заеманите основни екскурзоводски длъжности, изпълнявани професионални задължения и пр. Личността на бъдещия екскурзовод е съществено условие и предпоставка за осъществяване на качествена и ефективна екскурзоводска дейност.

REFERENCES

- Klimov, E., 2010. Psychology of professional self-determination. Moscow: Academy (Оригинално заглавие: Климов, Е., 2010. Психология професионального самоопределения. Москва: ИЦ „Академия“.)
- Kozhuharov, V., 2015. Orthodoxy and spirituality. Veliko Tarnovo: Vesta (Оригинално заглавие: Кожухаров, В., 2015. Православие и духовност. Велико Търново: изд. „Веста“.)
- Minchev, B., 1998. Problems of general psychology. Sofia: Veda Slovena" (Оригинално заглавие: Минчев, Б., 1998. Проблеми на общата психология. София: изд. „Ведa Словена-ЖГ“.)
- Neshkov, M., Kr. Trendafilov, V. Kazandzhieva, 2008. Guided tours. Varna: Science and Economics (Оригинално заглавие: Нешков, М., Кр. Трендафилов, В. Казанджиева, 2008. Екскурзоводство. Варна: ИУ „Наука и икономика“.)
- Petkov, A., 1987. Personality and mental adaptation. Sofia: Science and art (Оригинално заглавие: Петков, А., 1987. Личност и психична адаптация. София: изд. „Наука и изкуство“.)
- Rasheva-Merjanova, Ya., M. Bogdanova, 2012. European career education and the national perspective. Concepts, models, solutions. Sofia: ed. Avangard Prima (Оригинално заглавие: Рашева-Мерджанова, Я., М. Богданова, 2012. Европейско кариерно образование и националната перспектива. Концепции, модели, решения. София: изд. „Авангард Прима“.)
- Savova, Z., 2008. Medical psychology. Sofia: Simolini 94 (Оригинално заглавие: Савова, З., 2008. Медицинска психология. София: изд. „Симолони 94“.)
- Volodina, Yu., 2022. Psychology of professional self-determination of adolescents and young men. Moscow: Direct-Media (Оригинално заглавие: Володина, Ю., 2022. Психология професионального самоопределения подростков и юношей. Москва: изд. „Директ-Медиа“.)